

In memoriam Romualdai Granauskui

Viktorija Daujotytė

Petras Repšys. Medalis Romualdai Granauskai, 2012, Ø 8 cm.

Atsisveikinti su mirusiuoju, išreikšti pagarbą ir šlovinti gyvenimą, darbus, vertinti kūrybą, nuopelnus, išreikšti liūdesį, paguosti artimuosius – tradicija, pareiga, ritualas ar malonė. Antikinėje Graikijoje buvo kuriami rimti, gedulingo turinio eilėraščiai, dainos ar trumpi instrumentiniai kūriniai, skirti mirusiajam apraudo-ti, vadinamieji trėnai, rašomos laidotuvių kalbos, poezijos kūriniai mirusiojo garbei, arba eiliuoti antkapio užrašai, vadinami epitafijomis, giesmės, kurios kuriamos specialiai toms laidotuvėms ir negali būti kartojamos, vadinamos epicédijomis, ir t. t. Senovės Romoje plėtojami laidotuvių poetiniai žanrai suformavo originalų ir

įvairialypį kanoną, tęsiamą Europos renesanso ir baroko kultūrose.

Dabarties laikais mes išgyvename tam tikrą atminties atrofijos formą. Skubėdami gyventi pamirštame rasti laiko sustoti, susimąstyti ir pažvelgti amžinybei į akis, atsisveikinant su mūsų mirusiais. Šia proga prisimintini profesoriaus Juozo Girdzijausko žodžiai: „Aš nuo jaunų dienų galvoju apie mirtį. Ir dabar gyvenu ta artėjančia perspektyva vis dažniau atsi-grežiu į praeitį, vis dažniau duodu ataskaitą sau pačiam: kas toks esu, kas manęs laukia. Su kiekvienais metais vis labiau gaila, kad artėja saulėlydis. Didžioji paslaptis, kurios nenusto-ju mąstyti. Ir nesumąstysiu. Nors nesu poetas, nebent taip galėčiau pasakyti:

Laukiu tavęs mirtie, baugi paslaptie,
ant dienos ir nakties šiurpulingojo slenksčio –
virpėdamas laukiu tavęs“¹.

Atradimų ir praradimų nuojautoms skirtame veikale „Gedulo raštai“ Jacques Derrida siekė įamžinti savo keturiolikos mirusių draugų – Roland'o Barthes'o, Giles'io Deleuze'o, Michelio Foucault, Jeano-François Loytard'o, Paulio de Mano ir kt. atminimą, klaidžioda-mas giliose įžvalgose tarp draugystės, ištikimybės, baigtinumo ir gedulo. „Pasaulis, sustab-dytas viena nepaprasta ašara... atspindi patį išnykimą: pasaulis, išstisęs pasaulis, pasaulis savai-me, dėl mirties paėmė iš mūsų pasaulio ne tik tam tikrą gyvenimą, tą momentą, kuris priklauso mums, bet kiekvieną kartą, be jokių apribojimų, kažkas, per kurį pasaulis, ir visų pirma mūsų pačių pasaulyje bus atveriamas...“ – rašė jis apie rašytoją, žurnalistą, švietėją

¹ Juozas Girdzijauskas. Nebijokime būti savimi. Prieiga per internetą: <http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/juozas-girdzijauskas.-nebijokime-buti-savimi> [žiūrėta 2015 01 02].

ir filosofą Jeaną-Marie Benoist². Tartum gedulas yra paruoštas tam, „kad mes tikėtumės iš pat pradžių...“³.

Vilniaus universiteto profesorės emeritės Viktorijos Daujotytės kalba atsisveikinant su rašytoju Romualdu Granausku Vilniaus Antakalnio kapinėse 2014 metų spalio 30 dieną liudija nepaprastą ir unikalią kultūrinės savasties tradiciją kaip senosios lietuvių baltų pasaulėjautos, senojo religinio pasaulėvaizdžio įprasminimą, išsiskiriantį „labai stipria menine kalba, stipriu empatiniu santykiu“⁴ ir išliekanti kaip prasminga gija tarp pasiliekančiųjų ir išėinančiųjų.

Iš Romualdo Granausko teksto „Dvylika juodvarnių, apie Daukantą lakstančių“:

Tą rytą, kai Daukantas išėjo į Vilnių ir basos jo kojos palietė vieškelio dulkes, visi Žemaitijos juodvarniai pakilo nuo medžių viršūnių. Kaip juodas debesis jie apsupo jam galvą, – kaip juodas ir tylus debesis, ir nė vienas neišdavė balso, o sparnais kuo tyliausiai sklendė per orą. Jų visko mačiusios akys labai nustebusios žiūrėjo žemyn, kur pilkame vieškelio fone judėjo maža žmogaus figūrėlė, – iš aukštybių žmogus toks mažas, o vieškelis toks ilgas, kad net iš čia, iš po debesies, jo galo ir pabaigos neįmanoma įžiūrėti, – kada tu nueisi, kaip tu nueisi, kur tu sustosi? Jie, išgyvenę Žemaitijoje žilus šimtmečius, nė vienas dar nebuvo matęs, kad toks jaunas žmogus taip toli pasiryžtų: į ateities miglas, į kasdienybės vargus, į gyvenimo skurdą, į gūdžiausią vienetę, į sunkiausio darbo vergiją. Žemaitija maža, tačiau pėsčias nei per dieną, nei per dvi jos nepereisi, todėl net kelias dienas lydėjo juodvarnių pulkas Daukantą, nakvodamas tose vietose, kur ir jis nakvojo, gerdamas iš tų upių, kur ir jis gėrė. Neatstodamas sekė per didžiąsias Rietavo girias, o kai jis išėjo iš jų, sutūpė pakraščiuose priešais Lietuvą, priešais didžiąsias lygumas, nubėgančias Kauno pusėn, Vilniaus link, kur net jie, pajūrio paukščiai, niekada nėra buvę. Jau nebe žemaičių, jau lietuvių, jau kalnėnų kvapus iš ten nešė vėjas, o Daukantas palengva vis tolo vieškeliu, vis mažėdamas ir nykdamas. Ir tik tada, kai vos bebuvu matyti, pats juodžiausias iš juodvarnių vieną vienintelį kartą garsiai krunktelėjo: nors atsigrėžk, žmogau, į gimtąją pusę, nusiimk kepurę ir nuleisk galvą, jeigu neužmiršai, kad mirsi. O Daukantas išgirdo, sustojo ir ne tik nuleido galvą, bet dar ir žemai nusilenkė. Ir vėl nuėjo tolyn, toks mažas ir nepalaužiamas. Bet juodvarniai dar neskrido atgal, nors neartimas kelias laukė jų pačių, tupėjo ir žiūrėjo į padebesius, kur, jų manymu, kažkas turėjo pasirodyti!..

Ir pasirodė. Nuo Vilniaus pusės. Perėmė Daukantą. Priėmė. Sujungė su Lietuva.

Ir mūsų akys žvelgia į dangų, mes laukiame ženklų – paskutiniųjų išlekiančių paukščių, Vėlinių, Ilgių metas. Marcelijų Martinaitį išleido grįžtantys gandrai, Romualdą Granauską – paskutiniai išlekiantys paukščiai. Yra, kas juos mato. Yra. Galiausiai juos mato mitas, svarbiausias pasakojimas, kuris visada prasideda iš pradžios ir nežinoma jo pabaiga. Granauskas savo tekstu apie Daukantą, iš Žemaitijos lydimą į Vilnių,

² Jacques Derrida. *The Work of Mourning*. Ed. by Pascale-Anne Brault & Michael Naas. Chicago & London: Chicago University press, 2001, p. 107.

³ Ten pat, p. 146.

⁴ Viktorija Daujotytė. Prieiga per internetą: http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/nelaimes/po-sunkios-ligos-mire-rasytojas-romualdas-granauskas.htm#.VWyFLM_tmko [žiūrėta 2014 12 16].

ir ne tik juo, ir pats įsirašė į mitą, tapo ir vis labiau taps jo veikėju. Mitas atlydėjo mus nuo Vilniaus universiteto, kur palikome Daukantą, atlydėjo, bet nesugrąžino vieškeliu atgal, kur Mosėdžio akmenys, kur senasis Šauklių kaimas, abipus seno kelio, kur gilus Erlos slėnis, kur raudoni miškai, kur gyvybės ir mirties kryžiai. Bet juk iš ten Granauskas niekur ir nebuvo išėjęs. Teisėta yra ištarti, kad Granauskas yra lietuvių Faulkneris, savo gimtinę transformavęs į ypatingą erdvę, kurioje vystosi visi pagrindiniai jo kūrybos siužetai, dramos, tragedijos ir komedijos. Iš ten, iš upių vingių, duburių ir sietuvų, iš tamsių miško linijų horizonte, iš raudono ant balto yra Granausko sakiny, vingrus lyg žaltys, visai paviršiuje, kur jo genties žmonės dar atpažįsta daiktus, judesius, gestus, ir taip giliai, kaip giliai gali būti pasakojimas, perėmęs giliausią nežinomybę. Tie dvylika juodvarnių, lydinčių Daukantą iš Žemaitijos į Vilnių, kaip tai gali būti, kaip tai įmanoma, kaip įmanomas toks ryškus, toks gyvas pasakos-mito atsiminimas, toks savaiminis herojaus perkeitimas, kaip įmanomas tas sakiny, vienu metu ir einantis senu vieškeliu į vargą, į nežinomybę, ir lyg skrendantis, pilnas polėkio, aistros, žinojimo kas ir kaip.

Nuo jūros, iš Daukanto ir Valančiaus krašto, nuo Žemaičių plento į lietuvių prozą pačiu sunkmečiu plūdo stipri banga: Juozo Apučio, Romualdo Granausko, Petro Dirgėlos, Eugenijaus Ignatavičiaus. Kartu su Bite Vilimaite, Vanda Juknaite buvo atverta nauja lietuvių prozos perspektyva, įveikusi paviršinį socrealizmą.

Palyginti anksti pasiekta Granausko kūrybos branda („Jaučio aukojimu“, „Duonos valgytojais“), „Gyvenimo po klevu“ slenkstis dar paaukštintas; etapinis lietuvių prozos kūrinys, kuris sujungė du ratus: magišką, iš jaučio aukojimo laiko išlikusį žmogaus, medžio, viso, kas gyva, ryšį ir tikrovišką, sutelktą į baugiai sovietizmo nualinto kaimo padėtį, į senos, išmintingos moters jauseną.

Granausko kūryba turi savo erdvę ir laiką, maždaug nuo Daukanto, Valančiaus iki mūsų dienų, nuo Mosėdžio akmenų, kuriuos padėjo rinkti daktarui Vaclovui Intui, iki Vilniaus bokštų. Akimis aptikdavau, kur žymėtas akmuo gali gulėti, jei bijodavau judinti, užkasdavau – ligi kito laiko; paliudiju, kad išliktų. Lyg Daukanto atvertas ir mitinis laikas, senojo lietuvių kultūrinio ir religinio pasaulėvaizdžio lūžis, itin skaudus žemaičiams, kuršiams, vakarinėms gentims. Apysaka „Jaučio aukojimas“, parašyta praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio viduryje, yra išpūdingas to pasaulėvaizdžio paminklas. Išėjęs svarbiausią prigimtinės kultūros mokyklą ir baigęs bent kelis savo vaizduotės universitetus, Granauskas suvokė, kad svarbiausia žmogaus pasaulio žymė yra šventumas. Kur nebėra šventumo, gyvenimas senka ir nyksta. Šventumo formos kinta ir keičiasi. Šventas yra žynio aukojamo gyvulio kraujas, šventas yra pačių užsi- augintos duonos valgymas ištuštėjusiame pokario gyvenime, šventas yra veiksmas, kurį atlieka senas, paliegęs tėvas Vėlinių vakarą po aukšta egle, ant akmenio slapta deginantis žvakę savo miške žuvusiam sūnui (apsakymas „Vėlinės“), šventos medinės žemaičių bažnytėlės.

„Šventųjų gyvenimais“ (2013) Granauskas atvėrė naują šventumo erdvę – traagišką, groteskišką nelaisvos Lietuvos gyvenimą iki stebuklingai švytinčios šviesos pakelia šventieji, tie patys, to paties gyvenimo žmonės, ištikimi iš meilės, pasiaukoję iš pareigos saviesiems. Arba tiesiog gyvenantys taip, kad neišduotų patys savęs. Klasikų klasika yra apsakymas „Jedzė“, lyg sugrotas iš dviejų partitūrų – lietuviškos ir žemaitiškos, į lietuvių bendrinę kalbą meistriškai, granauskiškai įpinant žemaičių kalbos ir jausenos gijas, sukuriant ypatingą teksto jautrumą. Du seni, du vieniši susieina bendroms Kūčioms. Vyras pasiaiškina: „Aš tau taip pasakysiu: ir Kūčios, ir Visi Šventi nėra kokios šventės, tiktai nervams skaudinti. Paliecta namuos keistai kaip bažnyčioj“. Šitas sakinys liks įrašytas lietuvių kalbos žodynuose ir gramatikose. „Šventųjų gyvenimai“ – kūrybingiausia metų knyga – titulas rašytojui, įžengusiam į savo aštuntojo dešimtmečio pusę. Sulaukti senatvės ir neprarasti kūrybos galios, ko dar gali trokšti išmintingas žmogus. Ant lazdos pasirėmusio, žilo, niūraus, bet kartais ir nusišypsančio Granausko veidas išliks atmintyje kaip koks Kristijono Donelaičio Senis („Brošiūra apie separacijos naudą“) ar Vinco Krėvės Lapinas. Veidas žmogaus, kuris mokėjo ne tik skaityti, rašyti, griežti smuiku, dainuoti, bet ir viską, ko reiktų gyvenimui, pasidaryti savo rankomis, netgi taip, kad būtų gražiai; sakysim, stalėlį, stovintį moters kambaryje, o ant jo ne tik kvėpalų buteliukai, bet ir pamerktas žiedas...

Posūkis į autobiografinę beletristiką, į galias savo patirties perkasas. Tik visa da taip, kad matytųsi ne tas, kuris viską mato, o tai, ką jis mato. Kitus žmones, šventus ir nelabai, amžiną gamtą, amžinus vandenis. Tas, kuris viską matė, pats liko neatsivėręs, jokio krypsnio link asmeniškiesnio gyvenimo, link neišvengiamai skaudžių jo komplikacijų. Kaip ir Marcelijaus Martinaičio biografiniuose užrašuose – pagal principą: žinau, kad ant kalno yra tas šaltinis, ir man užtenka, ko ten laiptoti. Žinau, kad tas šaltinis yra manyje, žinau, ir man to užtenka. Vaikystė, paauglystė yra labai bendras laikas, kad ir smulkiau papasakotas. Ar tai žemaičių pasaulėvokos žymė, įgimtas jų slaptumas, uždarumas? Ar dar kažkas giliau, kur slypi mūsų kaltės patiems artimiausiems, tai, ko niekam nepavyksta išvengti, tik ne visi tai jaučiame. Paskutiniu metu Granauskas rašė taip, lyg su kažkuo grumtųsi, lyg turėtų su kažkuo atsiskaityti, atsilyginti.

„Trečias gyvenimas“ – bijau sakyti, kad tai paskutinė knyga, tikriausiai ne, jau įsukta geriausių metų knygų rinkimo rato. Tebūnie, Romualdai, Tau dar trečias gyvenimas, tas, kuris yra visų svarbiausias, tas, kuriame susidarinėja kad ir trūkinėjantys žmogiškųjų prasmų ratilai. Tu žinotai, kad gyvenimas susidaro iš smulkmenų, kartojai, kad tą išmintį perėmei iš savo mokytojos. Vis labiau smulkmenom domėjaisi, smulkiomis detalėmis, detalytėmis begalinio iškalbumo.

Keistai šmėsčioja: nuo 1995 m. – Lietuvos rašytojų sąjungos narys. Ne taip, tik sugrįžęs. Buvo pasitraukęs iš principo – pjudo Justina Marcinkevičių, o sąjunga negina. Principų žmogus. Lietuvos valstybės žmogus, kuriam buvo labai svarbu, kad ta valstybė būtų, kad būtų teisinga, kad žmogų gintų.

Buvo patyręs ir supratimą, ir gynybą. Nebūtų kitaip užaugęs ir išaugęs, juk ilgai buvo mažiukas, mažiausias klasėje. Ar yra dar mūsų kultūroje žmogus, kuris savo mažytėje mokykloje būtų turėjęs net tris geriausius pasaulyje mokytojus? Verta ir patiems gabiausiems rinktis mokytojų ir todėl, kad taip gražiai, taip prasmingai ją jautė Granauskas, ir pats mokytojavęs.

Granauskas. Rupi, rupiausia realybė, prie pat akių priartinta kasdienybė, peršviesta maginio kristalo šviesos. Ta

šviesa – iš didžiosios gamtos ir žmogaus vienybės: savo gyvenimo žygiui Daukantas turi būti palaimintas juodvarnių, tų pačių dvylikos – iš seniausios mūsų pasakos. Ta šviesa iš žmogaus prigimties, stebuklingoji *lumen naturale*. Ta šviesa iš nuojautos ar ir žinojimo, koks stebuklas yra žmogaus gyvenimas. Ir to stebuklo nesunaikina baugūs įvykiai, žudynės, išdavystės. Neįveikia ir ligų prislėgtos senatvės, nei šiurpios vienatvės. Žmogus žino, kad ir vienatvė – jo turtas, tad perspėja save ir kitus. „Nereikia vienatvės paleisti į pasaulį už tų rūkų, ji ten bus nesuprasta ir išjuokta“ („Rūkas virš slėnių“). Nereikia vienatvės paleisti, reikia prisijaukinti ją kaip seserį, kaip seserį darbininkę. Juk sendamas, sirgdamas, vienišėdamas Granauskas rašė vis labiau, kasmet po knygą ar net dvi. Nebeišėjo iš kambario, tad gyvenimas pats, lyg lydymas dvylikos juodvarnių, plūdo iš jį iš atminties. Neįmanomo stiprumo atminties žmogus: primerkiu akis ir matau – Romualdo formulė. Lyg po primerktais vokais slėptusi pats giliausias gyvenimas, jei tik ir šerkšnas, staiga suspindęs ant beržo šakos. Prozininkas, visad jautęs poeziją, deklamavęs Salomėją Nėrį, o labiausiai Joną Strielkūną, savo dvasios brolių:

Aš namų neturiu.
Aš nemoku dainų.
Aš trumpam atėjau.
Aš ilgam išeinu.
Mano mažas brolau,
Aš žinau, ko tyli.
Baisiai aukštas dangus,
Baisiai žemė gili.

Baisiai žemė gili, broliai. Baisiai, seserys. Bet juk viskas iš jos, motinos, gilumo.

Fermata, ar žinai, kas yra fermata, paklausė kartą, ne, nežinau, tik – kad iš muzikos. Bet žinau, kad troškai būti smuikininku, kad vadovavai savo sukurtiems orkest-

rams. Argi kitaip būtum galėjęs parašyti „Muzikantus“, tą rekviem pokario skausmui, begalinio jautrumo. Tik jaučiantiems, tik ir iš pauzės viską suvokiantiems. Fermata – natų ženklas, kad reikia pailginti pauzę, pratęsti pauzės trukmę.

Tai tik fermata, tik pailginta pauzė tas mūsų stovėjimas prie Tavo kapo duobės, Romualdai, tas mūsų bandymas dar kažką Tau pasakyti.

Pasakyti Tau, neįsivaizduojamo vidinio kalbamo žmogui: kalbos imperijos valdovui, galėjusiam pranešti: „Aš kalboje gyvenu“. Ir patikslinti: „Gyvenu vienu metu dviejose vietose: kūnas – Lietuvoj, dvasia kalboj. Pirmasis niekada negalėjo pasigirti, kad vartosi kaip inkstas taukuose, užtat antroji niekuomet nesiguodė, kad jai šalta, nejauku, negera, kad nenorėtų gyventi. Mudu su ja taip ir esam susitarę: paskutinis žodis, kurį dar galėsiu išstarti su ja atsisveikindamas, bus gimtasis. Kitokio ji ir nesuprastų. Niekuomet ji nebuvo išvaryta kaip šunelis į šaltą lietų, niekuomet nesiglaustė svetimose tarpupurtėse.“

Ir mes, Tavo tauta ir Tavo gentis, atsisveikiname su Tavimi, tardami gimtuosius žodžius, pirmiausia tuos, kuriuos Tu ištarei mums, lyg nušveisdamas laiko rūdis, lyg atidengdamas jų tamsų sidabrą, jų juodvarnišką žvilgėjimą. Tavo gimtasis žodis pirmiausia yra lyg paukštis, pakilęs iš Šauklių, iš Erlos slėnio, iš Tavo sietuvų, išduburkių. Kaip daigų sėklų pribarstei prigimtinių žodžių ir „Trečiame gyvenime“: žemaičiai susirenka juos, laiko saujose, vis pakeldami prie akių: jiesti, šolėni, pakūgi, kopstis, šaki, ragis, Kalnį... Ir kartu su visa lietuvių tauta jaučia kaltę, kad buvo ir lieka maži, suvargę, kad ir pačių savo talentingiausių vis dar nepajėgia iškelti į bendrą žmonių pasaulio aukštį, talentui priklausantį.

Dar tikra, bet jau pakeliui į mitą, kad paskutinę gyvenimo sekundę Romualdai Granauskai jo vertėjo į italų kalbą buvo ištarta: „Čiau, Maestro...“

Kaip aukščiausio rango kalbos Muzikantui, pasakojimo orkestro Vadovui.

In memoriam to Romualdas Granauskas

Solemn funeral poems, songs or short instrumental pieces, also called threns, mourning the dead were already created in ancient Greece to say the final goodbye to one who has passed away, to express respect towards him, to praise his life and works, to evaluate his creation and merit, to express sorrow, and to comfort relatives. Funeral oration and poetry works were written in honour of the deceased, rhyming tombstone inscriptions called epitaph or epicedia – chants that cannot be repeated – and other laments were created specifically for funerals. Different genres of the mourning poems in ancient Rome established a broad and manifold canon which became very popular in the Renaissance and Baroque cultures.

Presently, we experience an atrophic form of memory. Living in a hurry we forget to find time to stop, take thought and look into the eyes of eternity, saying goodbye to our dead. Remember the words of professor Juozas Girdzijauskas: „I think about death from the days of my youth. Until now I approach life from this perspective, looking back at the past more and more frequently, and rendering an account to myself: who am I, what is waiting for me. Every year I regret even more that sunset approaches. This is the grand secret that I can't stop thinking about. And I will not go through this. Although I am not a poet, if only I could say:

I look forward to you death, scary secret,
on the terrible doorstep of day and night –
wait for you trembling.“¹

In incredible book *The Work of Mourning* Jacques Derrida perpetuates the memory of his deceased friends – Roland Barthes, Giles Deleuze, Michel Foucault, Jean-François Lyotard, Paul de Man and others – wandering in deep insights between friendship, loyalty, finality, and mourning. „The world [is] suspended by some unique tear... reflecting disappearance itself: the world, the whole world, the world itself, for death takes from us not only some particular life within the world, some moment that belongs to us, but, each time, without limit, someone through whom the world, and first of all our own world, will have opened up...“² – he writes about writer, journalist, educator and philosopher Jean-Marie Benoist. As if mourning is ready to „that we expect from the very beginning...“³

The speech given by Vilnius University professor emeritus Viktorija Daujotytė in the Antakalnis cemetery on the 30th of October 2014 says goodbye to writer Romualdas Granauskas and witnesses a remarkable and unique cultural tradition, which gives us the sense of the ancient Baltic worldview, old Lithuanian culture with its distinctive „very strong artistic language, strong empathic relation“⁴, and remains as the meaningful thread between those who stay and those who leave.

¹ Juozas Girdzijauskas. Nebijokime būti savimi, <http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/juozas-girdzijauskas.-nebijokime-buti-savimi> [žiūrėta 2015 01 02].

² Jacques Derrida. *The Work of Mourning*. Ed. by Pascale-Anne Brault & Michael Naas. Chicago & London: Chicago University press, 2001, p. 107.

³ Ten pat, p. 146.

⁴ Viktorija Daujotytė, http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/nelaimes/po-sunkios-ligos-mire-rasytojas-romualdas-granauskas.htm#.VWyFLM_tmko [žiūrėta 2014 12 16].